

Gerard CLAUSON

(Çevirmen Kutluay ERK - Dr., Bağımsız Araştırmacı, İzmir, Türkiye
(kutluay.erk@windowslive.com) <https://orcid.org/0000-0001-5095-7888>)

**TÜRK VE MOĞOL ATLARI İLE ATLARIN KULLANIMI -
ETİMOLOJİK BİR ÇALIŞMA***

Öz: Makalede Türkler ve Moğollar arasında atçılık, hayvancılık, binicilik ve yük taşımacılığına dair etimolojik kanıtlar ele alınmıştır. Türklerin ve Moğolların atlar, at türleri ve diğer ilgili konular hakkındaki söz varlığı gösterilmiş ve bu söz varlığının Farsça ya da Arapça kökenli olanları belirtilmiştir. Orta Çağ'dan itibaren Türkçe ile Moğolca arasında gerçekleşen kelime alışverişi tarihî metinlerden örneklerle açıklanmıştır. Türklerin ve Moğolların İç Asya'daki komşusu Çinlerle olan etkileşimlerine atçılık ve taşımacılık cephesinden bakılmıştır. Koşum takımı ve at teçhizatı konusunda delil olabilecek veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler ile arkeolojik araştırmaların örtüşüp örtüşmediği tartışılmıştır. Başlıca olarak at, kısrak, iğdiş edilmiş hayvan, eyer, gem, yular, dizgin, üzengi, kolan vs. anlamlarına gelen terimler incelenmiştir. Türkler ile Moğollar (ve bazen Farslar) arasındaki kelime alışverişine bakılarak söz konusu teknolojinin ve o teknolojiyi tanımlayan kelimenin öğrenme yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre hem Türklerin hem de Moğolların atları kendi başlarına, birbirlerinden ya da üçüncü bir taraftan yardım almaksızın evcilleştirdikleri sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Moğollar, atçılık, taşımacılık, söz varlığı

Gerard CLAUSON

(Translated by Kutluay ERK - Dr., Independent Researcher, Izmir, Turkey
(kutluay.erk@windowslive.com) <https://orcid.org/0000-0001-5095-7888>)

**TURKISH AND MONGOLIAN HORSES AND USE OF HORSES-AN
ETYMOLOGICAL STUDY**

Abstract: In the article, etymological evidence regarding horse breeding, animal husbandry, riding, and cargo transportation between Turks and

---

*“Gerard Clauson, Turkish And Mongolian Horses And Use Of Horses, An Etymological Study, Central Asiatic Journal Vol. 10, No. 3/4, Proceedings Of The VIIth Meeting Of The Permanent International Altaistic Conference: 29 Augustus-3 September 1964 (December 1965), pp. 161-166” deki İngilizce aslından tercüme edilmiştir.

Geliş Tarihi: 1 Kasım 2023 – Kabul Tarihi: 6 Aralık 2023

Date of Arrival: 1 November 2023– Date of Acceptance: 6 December 2023

Келген күні: 1 қараша 2023 ж. – Қабылданған күні: 6 желтоқсан 2023 ж.

Поступило в редакцию: 1 ноября 2023 г. – Принято в номер: 6 декабря 2023 г.

DOI: 10.59358/ayt.1384787

Mongols is discussed. The vocabulary of the Turks and Mongols about horses, horse species, and other related subjects is shown, and the Persian or Arabic origin of this vocabulary is stated. The word exchange between Turkish and Mongolian since the Middle Ages is explained with examples from historical texts. The interactions of Turks and Mongols with their neighbors in Inner Asia, China, were examined from the perspective of horsemanship and transportation. Data that could be evidence on a harness and horse equipment were collected. It has been discussed whether the obtained data match the archaeological research. Mainly horse, mare, gelded animal, saddle, bit, halter, bridle, stirrup, girth, etc. Terms with their meanings were examined. By looking at the word exchange between Turks and Mongols (and sometimes Persians), an attempt was made to determine the learning aspect of the technology in question and the word that defines that technology. Accordingly, it was concluded that both Turks and Mongols domesticated horses on their own, without any help from each other or a third party.

Keywords: Turks, Mongols, horsemanship, transportation, vocabulary

Bu makaledeki amacım Türkler ve Moğollar ile atlar arasındaki ilişkiye dair etimolojik kanıtları sunmaktır. Bu çalışmanın tamamen etimolojik olduğunu vurgulamalıyım. Atlarla ilgili referanslar bulmak ve böylece tarihsel kullanıma dair referanslardan oluşan bir külliyat oluşturmak için ilk metinleri araştırmadım. Etimolojik kanıtlar kendi ayakları üzerinde durabilir ve bazı açılardan ilk metinlerdeki atlara yapılan yetersiz göndermelerden daha değerlidir. Bunu sunarken bir çekinceyi de belirtmeliyim. Artık herhangi bir Türkçe kelimenin alıntı olup olmadığını ve genellikle tanıklandığı en erken tarihi, biraz kendime güvenerek belirtebilecek durumdayken Moğolca konusunda aynı durumda değilim. Dile ilişkin bilgim daha az ve bana yardımcı olacak tarihî bir sözlük yok.

Sanırım günümüzde tartışılmakta olan konuyla ilgili herhangi bir dildeki kelimelerin dikkatli bir analizinin, söz konusu unsurların ve fikirlerin o dili konuşan insanlara özgü olup olmadığını veya bu unsurların farklı bir dili konuşan başka insanlardan edinilip edinilmediğini ortaya çıkaracağı genel olarak kabul edilmektedir. Deneyimler, halkın yabancı bir nesne edindiğinde neredeyse her zaman bu nesnenin yabancı bir isim aldığını göstermektedir. Basit bir örnek vermek gerekirse, portakal artık Asya'daki ana vatanından ya ağaç ya da meyve olarak dünyanın hemen her yerine taşınmış ve neredeyse her yere kendi yerel ismini az çok bozularak taşımıştır.

Böylece, uygun koşullar altında yapılan kelime analizi, bir dilde hayatta kalan en eski metinlerden çok daha geriye giden bu tür konular hakkında kanıtlar sağlayacak ve aynı zamanda daha sonraki dönemler söz konusu olduğunda, yabancı nesnelere ve uygulamaların edinilmesi için yaklaşık bir tarih de sağlayabilecektir.

Tarım ve hayvancılık alanındaki Türkçe ve Moğolca söz varlığının karşılaştırmalı incelenmesi, Moğolların tarla ve bahçe mahsullerinin neredeyse tamamını ve evcilleştirilmiş hayvanlarının çoğunu Türklerden aldıklarını gösterirken, sonraki alanda atın önemli bir istisna oluşturduğunu göstermiştir. Söz varlığı incelemesi, Türklerin ve Moğolların atı birbirlerinden bağımsız olarak ve şüphesiz birbirleriyle tanışmalarından çok önce evcilleştirdiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Türklerin atlar, at türleri ve diğer ilgili konular hakkında geniş bir yerel söz varlığı vardır. Görebildiğimiz kadarıyla tamamı geriye giden temel kelimeler aşağıdaki gibidir: “at” genellikle *at*, “at sürüsü” (genellikle ama mutlaka değil) *ögür*, “aygır” *adğır*; “kısırak” genellikle *bé*, “henüz doğurmamış bir kısırak” *kısırak*. Bu son kelime, hem insanlar hem de hayvanlar için kullanılan “kısır, gebe kalamayan” anlamına gelen *kisir* kelimesinin küçültme eki almış hali gibi görünmektedir. Orta Çağ’da “kısırak” için kullanılan her iki kelime de anlamlarını biraz değiştirmiştir. *Kısırak* genel olarak “kısırak” için kullanılmış, *bé* ise daha sonra “taylı kısırak” anlamına gelmeye başlamıştır. “tay” için üç kelime vardır: “bir yaşın altında” *kulun*, “bir yaş ve üzeri” *ta:y* ya da *sip*.

At donunun renkleri için *ak* “beyaz” ve *kara* “siyah” ve görünüşe göre sadece atların veya herhangi bir hayvanın kürkü için kullanılan diğer kelimeler gibi bazıları oldukça genel karakterde olan geniş bir kelime yelpazesi vardır. Bu kelimelerden bazılarının tam anlamlarını belirlemek son derece zordur. Her ülkede at yetiştiricilerinin, sözlük derleyicileri de dahil olmak üzere sıradan insanların anlaşılabilir bulduğu, kendilerine ait özel bir dilleri var gibi görünmektedir. Belirli bir Türkçe kelimenin Arapça ve Farsça karşılıklarına sahip olsanız bile, sıradan Arapça ve Farsça sözlüklere güvenmeniz gerekiyorsa, kelimenin tam anlamını keşfetme yolunda aslında çok da uzakta değilsinizdir. Atlara ait olan birkaç teknik terim de vardır; ancak bu sadece atlara ait değildir. Bunlardan sadece ikisini burada topladım: *igdiş* “melez, farklı soylardan ebeveynlerin yavruları” ve *özlük* “bir hükümdarın veya şefin kişisel (ö:z) kullanımı için ayırdığı üstün kalitede bir at” Türk Yazıtları ile Kaşgari’de kullanılan bir kelime.

Bu alanda izini sürebildiğim en eski ödünç kelime, Farsça *axtan* “igdiş etmek” kelimesinin geçmiş zaman pasif partisip şekli olan *axta* “igdiş

edilmiş hayvan” kelimesidir. Bu kelime Moğolcada, Gizli Tarih’te XIII. yüzyıl gibi erken bir tarihte bulunmaktadır. Türkçede ise XV. yüzyıla ait Çağatayca’dan önce bulamadım ve tahminimce Moğollar Farslardan, Türkler ise Moğollardan almıştır. Öyle olsa bile bu tekniği Farslardan öğrenene kadar, ne Türklerin ne de Moğolların atlarını iğdiş ettikleri sonucuna varmak makul görünmektedir. XV. yüzyıla gelindiğinde Çağatayca konuşan Türkler, “iki yaşında” ve “üç yaşında” olanları ifade eden kelimeler de dahil olmak üzere atlarla ilgili pek çok Moğolca kelimeyi ödünç almışlardı; ancak Senglah’a güvenilecekse bu kelimeleri her zaman doğru anlamda kullanmıyorlardı. Sonuç öyle görünüyor ki, Türkler Moğollarla tanışana kadar bu yaş grupları için özel teknik terimlere ihtiyaç duymamışlar ve bizim İngilizcede yaptığımız gibi dolaylıfadelerle yetinmişlerdir.

Moğolların da bu alanda eşit derecede geniş bir yerel söz varlığına sahip olduğu görülmektedir; ancak bu tür sözcüklerden oluşan koleksiyonum eksiktir ve daha bilgili meslektaşlarımın düzeltmelerine açıktır. *Morin* “at”, *adu’un* “bir at sürüsü”, *ge’ün* “kısarak”, *unuyan* “(muhtemelen bir yaşın altındaki) tay”. Tuhaf bir şekilde “aygır” için Türkçeden ödünç alınmış bir kelime olan *aġ irya*’yı kullanıyorlardı. Bu kelime, Moğollara neredeyse aşılmaz telaffuz zorlukları sunan Türkçe bir kelime olan *adğır*’a olabildiğince yakındı. “iğdiş etme” anlamına gelen *axta* kelimesinden daha önce bahsetmiştim. Hiç şüphe yok ki, atların donları için de aynı derecede geniş bir kelime listeleri vardı; ancak bazı anlaşılmaz nedenlerden dolayı renkler için yerel kelimeleri çok sınırlı sayıdaydı. Hatta özellikle atların donları için kullanılan genel kelimeler bile Türkçeden alınmıştır; mesela Türkçe *bo:z*’dan, *boro* “gri” gibi kelimeler. Bununla birlikte Gizli Tarih’te bir iki teknik terimin de farkına vardım: *da’yan* “iki yaşında”, *eremüg* “kısır (kısarak)” ve *isgel* “birkaç yıldır doğurmamış bir kısarak”.

Atların kullanımına gelince, Türklerin çok erken dönemlerden beri ata bindikleri ve onları yük hayvanı olarak da kullandıkları neredeyse kesindir. İkinci noktada zorluk, yük hayvanlarının at olduğundan emin olamamamızdır. *kölük* “yük hayvanı” kelimesi en erken döneme kadar uzanır. İlk kez Tonyukuk Yazıtı’nın 15. satırında “Oğuzlar Toğla Nehri’nden *ingek kölükin* (inekler ve yük hayvanları ile) geldi.” şeklinde geçmektedir; ancak Kaşgârî *kölük* “üzerine mal yüklenebilen herhangi bir hayvan (Arapça *dābba*)” şeklinde tercüme etmiştir. Dolayısıyla etimoloji, Türklerin atları ve öküz gibi diğer hayvanları ne kadar erken dönemde yük hayvanı olarak kullandıklarını belirlememize yardımcı olamaz.

Binicilik söz konusu olduğunda koşum takımı ve at teçhizatı için geniş bir söz varlığı vardır: *eder* “eyer, semer”, *edrim* “eyer yastığı”, *yaliğ*

“eyer yayı” (aslen “horozun tarağı” anlamına gelen bir kelime), *yüğü:n* “gem, yular”, *ti:n* ve *tizgin* “dizginler” (birincisi muhtemelen “dizginleri yönetme”), *üzengü* “üzengi”, *kola:n* “kolan”, *yula:r* “yular”, *tergü* “bohçaları eyere sabitlemek için kullanılan kayış”, *kişen* “köstek, bukağı”, *öçürgü* “at örtüsü” ve bir dizi başkaları. İşin tuhafı, özellikle “demir gem” anlamına gelen herhangi bir erken kelimeye rastlamadım. Orta Çağ’a ait olarak sınıflandırılmış üç Arapça-Türkçe sözlük, Houtsma (XIII. yüzyıl), İbn-i Muhenna (XIV. yüzyıl) ve El-Kavâninü'l-Külliyeye (XV. yüzyıl) bile, at teçhizatı için bölümler içermesine rağmen “demir gem” için özel bir kelime içermemektedir. Belki de yazarlar, onu sadece dizginlerin (*yüğü:n*) kurucu bir parçası olarak görmüş olabilirler. Bazı modern dillerde varlığını sürdüren iki Orta Çağ (XV. yüzyıl) kelimesi vardır; sadece “ağızlık” anlamına gelen *ağızlık* ve çok tuhaf bir semantik geçmişi olan *su:v* “su” kelimesinden türetilen *suvluk*. Başlangıçta “su kabı, oluk” ve benzeri anlamlara gelmiş olmalıdır. Kaşgâri bunu “havlu” ve “başörtüsü” olarak tercüme etmektedir, yani “suyu silmek için kullanılan şeyler”. Bu da XI. yüzyılda bunun “uç” anlamına gelmediğinin iyi bir olumsuz kanıtıdır; fakat Çağatay dilinde Senglah, suluk kelimesini “su kabı” ve aynı zamanda “at gemi” olarak çevirmektedir. Çağrışım muhtemelen atın salyasını salması ile ilgiliydi. Elbette, at definlerinin bulunduğu Türk mezarlarında, Türklerin erken bir tarihten itibaren demir üzengilerin yanı sıra demir gemlere de sahip olduklarına dair çok sayıda arkeolojik kanıt bulunmaktadır; ancak “gem” için özel bir ismin bulunmaması, Türk dizginlerinin en eski biçiminin demir değil, yalnızca ağızdan geçen bir kayıştan oluştuğunu varsaymamıza neredeyse neden olmaktadır.

Atı çekiş gücü için kullanma sorununa gelince, durum hiç de net değildir. Arabaların ve vagonların en İç Asya’da çok erken dönemlerden beri kullanıldığını biliyoruz. Örneğin biri Altay’daki Pazırık kurganlarından birinde bulunmuştur ve M.Ö. III yüzyıla tarihlenebilmektedir; ancak bunlar Hint-Avrupalı, muhtemelen İranlı bir kabilenin mezarlarını içermektedir ve Türklere dair hiçbir kanıt sunmamaktadır. Her hâlükârda, bu tür araçların varlığı, tek başına, bunları çekmek için atların kullanıldığına dair bir kanıt değildir. Büyükbaş hayvanlar ya da kuzey ormanlarındaki ren geyikleri tarafından çekilmiş olabilirler.

Çinlilerin eski bir Türk kabilesi olan *kao-ch’ê*’yi “uzun yük arabaları” olarak adlandırdıkları, iddiaya göre mallarını bu araçlarla bir meradan diğerine naklettikleri çok iyi bilinmektedir; ancak bunun yalnızca bir halk etimolojisi olması ve *kao-ch’ê*’nin yalnızca bazı Türkçe isimleri fonetik olarak temsil etme girişimi olması imkânsız değildir. Her hâlükârda

açıklama doğru olsa bile bu, uzun arabaların atlar tarafından çekildiğini kanıtlamaz.

Vagon, araba gibi kelimelerin ilk Türkçe karşılığı *kaḡlı*'dır. Bu kelime, *Türkische Turfantexte* VIII'deki Sanskritçe-Türkçe iki dilli metinlerde Sanskritçe *sakata* “vagon” ve *ratha* “savaş arabası” sözcüklerini tercüme etmek için kullanılan kelimedir. Hsüan- chuang'ın Türkçe tercümesinde, Mahayana'da (Budizm) *yāna* “araç” ifadesinin tercümesinde de bu kelime kullanılmıştır. Bu nedenle *kaḡlı*'nın bir çeşit veya aslında birkaç çeşit araç anlamına geldiğinden şüphe yoktur; ama *kaḡlı* aynı zamanda bir Türk kabilesinin adıdır ve burada tavuk ve yumurtaninkiyile aynı büyüleyici öncelik bilmeceyiyle karşı karşıyayız. Genellikle kabilenin *kaḡlı* olarak adlandırıldığı söylenir; çünkü halkının arabaları vardı ve aslında bu kabileyi Çinlilerin “uzun arabalar” olarak adlandırdıkları kabileyile özdeşleştirmek bu nedenle revaçtadır; ancak arabalara *kaḡlı* denildiğini düşünmek de bana aynı derecede mümkün görünüyor: çünkü bu kullanışlı araçların kullanımını Hint-Avrupalı komşularından öğrenen ve diğer Türklerle tanıştıran *Kaḡlı* kabilesiydi. *kaḡlı* kelimesi Orta Çağ'da neredeyse yok olmuş olmasına rağmen, bazı kuzeydoğu, güney Sibiryada dillerinde çarpık *kaḡa* biçimiyle hâlâ varlığını sürdürmektedir. *kaḡa*'nın en eski örneği, Bibliothéque Nationale'deki XIII. yüzyıl Oğuz-Nâme metnindedir ve burada *kaḡlı* isminin “araba sahibi olmak” anlamına geldiğini açıklamak için yapılan yanlış bir etimolojiden (bu metinde bunlardan çok var) kaynaklandığı görülmektedir; ancak isim, *-liḡ* iyelik ekinin son gırtlak şeklini kaybedip *-lı* haline geldiği en erken tarihten çok daha önce bu biçimde kaydedilmiştir. Dolayısıyla bu etimolojinin anlamsız olduğuaçıktır.

Az önce bahsettiğimiz diller dışında *kaḡlı*'nın yerini hemen hemen her yerde *araba* kelimesi almıştır. Bu ilk olarak XV. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve yerel bir kelime değildir. Senglah'taki Arapça *'arrada* kelimesinin tahrif edilmiş hali olduğu yönündeki ifade, özellikle de Osmanlıca gibi bazı dillerde bu kelimenin baş harfinin 'ayn ile yazılması nedeniyle tamamen makuldür.

Arabaların parçaları için erken döneme ait sözcükler bulmakta büyük zorluk yaşadım. Budist Uygurcada “tekerlek” *tilgen*'dir; ancak bu kelime aynı zamanda “güneş diski” için de kullanılır. Dolayısıyla spesifik olarak “tekerlek” olmadığı açıktır. Daha sonraki herhangi bir dilde izlenemez. Başka erken dönem sözcükler de mevcut olabilir; ancak bunlarla ilgili notlarım yok ve daha önce bahsedilen Orta Çağ'a ait sınıflandırılmış sözlüklerde araç parçalarının listesi de yoktur. Modern dillerdeki “tekerlek, jant teli, aks, şaft” ve benzeri şeyler için kullanılan kelimeler, en azından bu anlamlarda eski kelimeler değildir ve çoğu, yalnızca sınırlı bir dil

aralığında bulunmaktadır. Bazıları ödünç alınan kelimelerdir; örneğin “tekerlek parmağı” için oldukça yaygın bir kelime olan *kegey* ve benzeri Moğolcadır. Birçok yanlış anlaşılmaya yol açan başka bir kelime de *ariş* “arabanın şaftı”dır. Bunun Moğolca eş anlamlı *aral* kelimesiyle aynı kökenden gelen çok eski bir kelime olduğu ve çok eski bir kelime olmasına bağlı olarak denklemin fonetik olarak kusursuz olacağı iddia edilmektedir; ancak öyle değildir. Bunun en eski izine Pavet de Courteille’in Çağatay sözlüğünde alıntılanan Ebu’l-Gazi’de (XVII. yüzyıl) rastlanmaktadır. *ariş* olabilecek ama *eriş* olma ihtimali daha yüksek olan bir erken kelime var. *arğaç* “atki” kelimesinin aksine sadece “tezgahtaki çözü” anlamına gelmektedir. *ariş* “şaft”, *araba* sözcüğünde olduğu gibi, baş harfi ‘ayn olan Arapça ‘*ariş* sözcüğünden ibarettir.

Moğolların da koşum takımı ve at teçhizatı konusunda Türkler kadar geniş bir yerel söz varlığına sahip olduklarına şüphe yoktur; ancak ben bunun birkaç kelimesinden fazlasını toplamadım. Yük taşımacılığı söz konusu olduğunda, özellikle “bir yük (binicilik değil) eyeri” anlamına gelen bir *ingirçay* kelimesi vardır ve Gizli Tarih’te kullanıldığı bağlamlar, bunun bir ata yüklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, XIII. yüzyılda Moğolların yük taşımacılığı için atları kullandıkları açık görünmektedir; ancak bu tarih, bizim için erişilebilen en eskisi olmasına rağmen, onların tarihinde erken değildir.

Binicilik söz konusu olduğunda topladığım temel kelimeler şunlardır: *eme’el* “semer, eyer”, *qaça’ay* ve *čilbur* “yular”, *ǰ ilo’a* ve *qada’ar* “dizgin”, *dörö’e* “üzengi”, *ǰ a’uǰ ay/ǰ oj ay* ve *amayay* “gem”. Sonuncusu yalnızca “ağızlıktır” ve modern olabilir. Diğerleri XII. yüzyıla ya da en azından XIV. yüzyıla (*Hua-I i-yü*) kadar uzanır. Dolayısıyla Moğollar Türklerden biraz daha önce “gem” için belirli bir kelimeye sahip olmuş olabilirler; ancak eğer varsa ne kadar erken olduğunu söyleyemeyiz.

Çekiş açısından bakıldığında biz de, Türklerin durumunda olduğu gibi aynı ikilemeyiz. Taşıtlar ve taşıt parçaları için daha iyi bir yerel teknik terim koleksiyonu mevcuttur; ancak bunları çizmek için kullanılan hayvan türlerine ilişkin etimolojik bir kanıt yoktur.

Hua-I i-yü’de listelenen kelimelerin hepsi yereldir. *tergen* “vagon veya araba”, *gürdün* “teker”, *kekesün* “tekerlek parmağı”, *bulu* “göbek”, *mö’er* “jant”, *aral* “şaft”. İlk üçü Gizli Tarih’te yer almaktadır ve hepsi modern Moğolcada varlığını sürdürmektedir.

Özetlemek gerekirse, Orta Çağ’da ve günümüzde Türkçe ile Moğolca arasında sık sık yaşanan, Tuvacanın Moğolca alıntı sözcüklerle dolmasına yol açan kelime alışverişini hesaba katmazsak, topladığım bu iki

kelime grubu, özellikle bahsedilen birkaç istisna dışında, gerektiği gibi, tamamen farklıdır. Aslına bakılırsa, daha da ileri giderek onların tamamen müstakil olduklarını söyleyebiliriz. Kesin bir görüş ifade etme konusunda pek yetkin olmasam da, bana öyle geliyor ki, her iki listede de kökeni itibarıyla Hint-Avrupa veya Çin-Tibet'e benzeyen tek bir kelime yoktur. Morfolojik olarak Türkçe kelimeler iyi Türkçeye, Moğolca kelimeler ise iyi Moğolcaya benziyor. Sonuç olarak, hem Türkler hem de Moğollar atları kendi başlarına ve birbirlerinden veya üçüncü bir yerden yardım almadan evcilleştirmişlerdir.

Аңдатпа: Мақалада жылқы шаруашылығы, мал шаруашылығы, атқа міну және жүк тасымалы салаларына қатысты этимологиялық аспектілер түркі және моңғол мәдениеттерінің өзара әрекеттестігі контекстінде қарастырылады. Талдау барысында парсы немесе араб тілдерінен енген кейбір терминдердің шығу тегін анықтай отырып, жылқы тақырыбына, олардың тұқымдарына, сондай-ақ түркі және моңғол тілдерінің лексикасындағы сабақтас элементтерге қатысты лексикалық белгілер берілген. Түркі және моңғол тілдерінің лексикалық алмасуына шолу жасалды, орта ғасырлардағы тарихи мәтіндер арқылы суреттеледі. Мақалада түркілер мен моңғолдардың Ішкі Азия мен Қытайдағы көршілес қауымдармен қарым-қатынасы, атқа міну және тасымалдау аспектілеріне баса назар аударылады. Жиналған деректер, соның ішінде жылқылардың әбзелдері туралы мәліметтер келтіріліп, олардың археологиялық олжаға сәйкестігі талқыланады. Жылқыға, биеге, піштірілген малға қатысты терминдер, сондай-ақ ер-тоқым, тай, тұлпар, шылау, үзенгі, белбеу, т.б. терминдер мағыналарымен қарастырылды. Қарастырылып отырған технологияның тәрбиелік аспектісін және соған сәйкес терминді анықтау мақсатында түркі және моңғол терминдерінің арақатынасын, кейде парсы лексикасының қатысуымен анықтау әрекеті жасалды. Қорыта келгенде, түркілер де, моңғолдар да жылқыны қолға үйретуде сыртқы тараптардың араласуынсыз, өз бетінше қолға үйреткен деген қорытынды шығады.

Кілт сөздер: Түріктер, моңғолдар, атқа міну, тасымалдау, сөздік

(Джерард КЛАУСОН. ТҮРКІ ЖӘНЕ МОҢҒОЛ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ЖЫЛҚЫ АТАУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ЭТИМОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ)

Аннотация: В представленной статье рассматриваются этимологические аспекты, связанные с областями коневодства, животноводства, верховой езды и грузоперевозок в контексте

TÜRK VE MOĞOL ATLARI İLE ATLARIN KULLANIMI - ETİMOLOJİK BİR ÇALIŞMA

взаимодействия тюркских и монгольских культур. В ходе анализа представлены лексические особенности, относящиеся к тематике лошадей, их пород, а также сопутствующих предметов в лексиконах тюркских и монгольских языков, при этом выявляется происхождение определенных терминов из персидского или арабского языков. Совершен обзор лексического обмена между тюркским и монгольским языками, иллюстрированный историческими текстами периода средневековья. В рамках статьи рассмотрены взаимодействия тюрков и монголов с соседними общностями в Внутренней Азии и Китае, с акцентом на аспекты верховой езды и транспортировки. Предоставлены собранные данные, включающие информацию о снаряжении и упряжи для лошадей, и осуществлено обсуждение их соответствия археологическим находкам. Анализированы термины, связанные с лошадьми, кобылами, кастрированными животными, а также седло, удила, недоуздок, уздечка, стремя, подпруга и т. д. В целях определения образовательного аспекта рассматриваемой технологии и соответствующего термина была предпринята попытка выявления взаимосвязи между тюркскими и монгольскими терминами, иногда с участием персидской лексики. В заключение отмечается вывод о том, что как тюрки, так и монголы проявили самостоятельность в процессе одомашнивания лошадей, без вмешательства внешних сторон или взаимной поддержки.

Ключевые слова: Тюрки, монголы, верховая езда, транспорт, лексика

(Джерард КЛАУСОН. ЭТИМОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ, СВЯЗАННОЕ С НАЗВАНИЕМ ЛОШАДИ У ТЮРКСКИХ И МОНГОЛЬСКИХ НАРОДОВ)

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Gerard Clauson (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.
